

14. Montgomery M. Multiple Modals in LAGS and LAMSAS // From the Gulf States and beyond: the legacy of Lee Peterson and LJAGS.- Montgomery and Nunnally (Eds.). Tuscaloosa: University of Alabama, 1998.- P. 90-122.
15. Napoli D. Language Matters: A guide to everyday questions about language.- New York: Oxford University Press, 2003.-417p.
16. Saito J. Gender and Linguistic Ideology: A re-examination of directive usage by Japanese male superiors in the workplace. (Unpublished doctoral dissertation).- University of Hawai'i at Manoa, USA, 2010.
17. Smith J. Women in charge: Politeness and directives in the speech of Japanese women// Language in Society, 21 (1), 1992.- P.59-82.
18. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation.- New York: William Morrow, 1995.-342p.
19. Watts R. Relevance and Relational Work: Linguistic politeness as linguistic behaviour // Multilingua, 8/2-3, 1989.- P.131-166.

### **Резюме**

Стаття торкається однієї з найактуальніших проблем сучасного мовознавства – поняття гендера в мові та особливостей його прояву. Розкриття специфіки вираження ввічливості в мові чоловіків та жінок відбувається шляхом виділення найсуттєвіших характеристик їхнього повсякденного мовлення та впливу різноманітних екстралінгвальних чинників. Значна увага приділяється теоретичним аспектам дослідження ввічливості в контексті її гендерного застосування.

**УДК 811. 124 ' 373**

### **ДО ПРОБЛЕМИ СПЕЦИФІКИ ЛЕКСИКИ НОВОЛАТИНСЬКОЇ МОВИ (на матеріалі II–IV томів праці М. Лучкая "Historia Carpatho-Ruthenorum")**

**Барбіл О. В.**

*ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

**Постановка проблеми та її визначення.** Оскільки у XVII – XVIII ст. під впливом європейських традицій латинська мова проникла майже в усі сфери життя, то кількість писаних нею пам'яток в Україні велика. У Закарпатті теж є багато латиномовних текстів, які дотепер не привернули належної уваги дослідників.

**Актуальність** статті зумовлена відсутністю комплексного вивчення новолатинської мови, яка суттєво відрізняється від класичної латини і, головним чином, лексикою.

**Мета** цієї статті – дослідити, в яких напрямках відбувалися зміни в лексичному складі латинської мови у новітній період, тобто в кінці XVIII – першій половині XIX ст.

**Завдання** дослідження – показати основні шляхи розширення лексикону латинської мови в новітній період, виявити тематичні групи слів, які зазнали найсуттєвіших змін.

**Матеріалом** дослідження є латиномовна праця закарпатського культурного діяча, історика і священника Михайла Лучкая «Historia Carpatho-Ruthenorum», написана у 1843 році.

#### **Виклад основного матеріалу та отримані висновки.**

Латиномовне письменство на одному з етапів історії українського народу хоч і було інородним, проте невід’ємним компонентом його національної культури. Напрямок цього розвитку в Україні великою мірою повторював ті процеси, що характеризували латинське письменство і на Заході.

Основною обставиною успішного входження латинської мови в життя було те, що вона в середньовічній Європі була єдиною мовою науки, культури, освіти, засобом спілкування інтелектуальних кіл, офіційною мовою тогочасного суспільства.

У Центральну Європу, населену слов’янами, латинська мова проникає з християнізацією їх католицькою церквою, що припадає на добу Карла Великого. З VIII–IX ст. латинська мова, завдяки церкві, поширюється на землях південних (слов’янських та хорватських), а також західних (чеських, лужицьких та полабських) слов’ян. На X століття припадає розповсюдження латиномовної культурної літератури на Словаччині та в Польщі.

З польською експансією на землі східних слов’ян починається функціонування латиномовної творчості також в Україні і Білорусії [Мацинський 1982: 45]. На територію Західної України латинська мова проникає головним чином у результаті контрреформації у зв’язку з Брестською церковною унією 1596 року, а на Закарпаття – після прийняття Ужгородської церковної унії 1649 року. Як і на території Польщі, тут латина увійшла у вжиток вищого уніатського кліру не зразу. До того латинська мова активно функціонувала вже в судочинстві, діловодстві, школі, медицині та ін.

У XVI ст. починають викладати латинську мову в Острозькій та Київській братських школах. Починають з’являтися свої латиномовні тексти, підручники, пишуться хроніки тощо...

Протягом XVII–XVIII століть латинська мова проникає майже в усі сфери життя, а кількість писаних нею пам’яток незмірно зростає. Саме в цей період створено в Україні багато латиномовних текстів, які дотепер не привернули належної уваги дослідників. Латинською мовою пишуть Феофан Прокопович (1681–1736), Стефан Яворський (1658–1722), Григорій Сковорода (1722–1794), та інші культурні діячі.

Входження українських земель до складу Росії призвело до звуження сфери, а з часом і до поступового витіснення з ужитку латинської мови в Україні. Однак такого масового поширення, як у Польщі, Угорщині, Чехії чи Німеччині, латинська мова в Україні ніколи не досягла.

Найдавніші латиномовні тексти, писані на Закарпатті, походять з XIII–XIX століть (Варадинські реєстри, грамоти графа Стараї, грамоти князя Корятовича та інші).

Серед місцевих священослужителів поширенню латини сприяли, передусім, Трнавська (сучасна Словаччина) духовна семінарія, яка готувала уніатських священників для греко-католиків тодішньої Угорщини.

З-поміж діячів культури XVIII–XIX ст., які писали латинською мовою, на Закарпатті провідне місце посідають Й. Базилович, В. Довгович, О. Духнович та М. Лучкай. Останній відомий у літературі, як автор “Grammatica Slavo-Ruthena”, що вийшла друком у Будині 1830 року, та шеститомної “Historia Carpatho-Ruthenorum”. Обидві праці написано латинською мовою не випадково. Латинською мовою тоді володіли й користувалися всі культурні верстви Австрійської імперії. Латина забезпечувала цим працям доступ до наукових кіл Європи, чого М. Лучкай якраз і прагнув, а, по-друге, він вважав, що книга пробудить інтерес і стане в пригоді також закарпатоукраїнській інтелігенції, яка тоді складалася головним чином із сільських священників.

Автори пізньолатинських пам’яток, писаних на Закарпатті в XIX ст., орієнтувалися, передусім, на писемну традицію класичної латини, але на практиці досить часто відступали від її норм у бік традиційної орфографії угорської мови [Kniezsa 1953]. Відхилення від норм класичної латини проявлялися на фонетичному, графічному, граматичному рівнях, але особливо в лексиці.

Більшу частину лексичного запасу в працях М. Лучкай становлять слова, які він уживає з тими ж значеннями, що й у творах римських авторів. Ця спільність стосується, насамперед, лексики, пов’язаної з життям людини (назви частин тіла, номенклатура спорідненості та свояцтва, рослинний та тваринний світ, навколишнє середовище тощо). Однак у тематичних групах слів, що тісно пов’язані з виробничою сферою, з суспільним життям, з адміністративним управлінням, наявні й суттєві відхилення.

Аналіз тексту показує, що зміни в лексичному складі латинської мови кінця XVIII – першої половини XIX ст. проходили в кількох напрямках: значна кількість лексем, фіксованих латинськими текстами попередніх епох, у пам’ятках XVIII–XIX століть використовується з видозміненою семантикою, поряд зі словами класичної латини, тут представлено немало словотворчих неологізмів, які виникли на базі латинських лексичних ресурсів при досить суворому дотриманні закономірностей давньолатинського словотворення. Вагомі зміни в латинській лексикон XVIII–XIX століть на Закарпатті внесли запозичення з угорської та німецької мов, із місцевих українських говорів, а також новотвори на базі латинських лексичних ресурсів. На запозичення з цих мов, за нашими підрахунками,

припадає близько 10 відсотків неологізмів. Зупинимося на лексемах тих тематичних груп, що в пізньолатинський період зазнали найсуттєвіших змін.

Чи не найпоказовішою в цьому плані є лексика, пов'язана з феодальним веденням господарства. Так, наприклад, давній іменник *servitus* “рабство” в пам'ятках XIX ст. виступає в значенні “кріпацтво”. Для позначення поняття “кріпак” місцеві автори XIX ст. жодного разу не вживають класичне латинське *servitus* “раб”, а натомість уживають запозичений з угорської мови іменник *jobbaggio* (угор. *jobbágy* “кріпак”). Рідше вживаються назви *colonus* (у класичній латині означає “селянин-орендар”), *subditus* (у класичній латині означає “підлеглий”) та *rudis* (у класичній латині виступає у значенні “грубий”, “невчений”).

На позначення титулів тут так само часто використовуються лексеми класичної латині, але з видозміненими значеннями. Наприклад, іменник *comes*, який у класичній латині означає “супутник”, “товариш”, “однодумець”, “наставник”, у пізньоімператорську епоху, починаючи з Константина, використовувався у значенні “вищий сановник” [Дворецкий 1976: 207], у текстах XIX ст. вживається у значенні “граф”. Поняття “поміщик” тут передається складною лексемою *dominus terrestris*, що дослівно означає “земельний власник”. Звичайно, обидва компоненти цього словосполучення йдуть із класичного періоду, але в давньоримські часи це словосполучення не вживалося у згаданому значенні.

У зв'язку з посиленням визиску народних мас феодалами і церквою в XIX ст. розширюється номенклатура грошових поборів, податків та інших повинностей, що відповідно позначається і на лексиці латиномовних текстів. Так, на позначення поняття “панщина” М. Лучкай уживає кілька назв, наприклад, лексему *labov* (у множині), яка в класичній латині вживалася у значеннях “робота”, “зусилля”, “труднощі”, “тягар”.

У значенні “панщина”, “підневільна праця” вживалося також словосполучення *opera subditalia*, у якому іменник *opus* “робота”, а прикметник *subditalis* – дериват від дієслова *subdo* “підкоряти”, “поневолювати” за допомогою суфікса *-al-*. Зрідка синонімом до іменника *labov* “робота” виступає слов'янizm “*robota*”.

Значення “закріпачувати” в текстах XIX ст. передається класичнолатинською лексемою *adigo*, яка в давні часи мала значення “примушувати”.

На позначення таких податків, як “десятина” і “дев'ятина” автори XIX ст. вживають терміни *decima*, *nona*, які в класичній латині не вживалися як іменники. Принаймні в таких значеннях, оскільки в давні часи таких понять не було.

Крім десятини і дев'ятини, за феодалізму щорічно треба було здавати певну кількість кусків солі, бочок вина, пляшок горілки. Цікаво, що у значенні “брила солі” автори XIX ст. вживають звичайно давньолатинську назву *lapis* “камінь”. На позначення “бочки” вони вживають лексему *vas*, яка в римський період означала не дерев'яну бочку, а просто посудину. Лексема *vas* функціонує у значенні одиниці місткості при встановленні річного податку на вино. У зв'язку з цим лексема *vas* завжди виступає у сполученні зі словом *vinum*. Для вимірювання об'єму сипучих речовин (зерна, муки) у значенні “віко” використовується іменник *metreta*, який у класичний період позначав одиницю вимірювання об'єму тільки

рідин, а для позначення такої міри, як “коблик” використовується слово *cubulus*, яке походить від нововерхньонімецького *Kübel* “цебер, баддя”. Горілки в Римі, як відомо, не виробляли, тому й назв для цього напою там не було. На Закарпатті в ХІХ ст. самогоноваріння дозволялося і обкладалося натуральним податком. Для позначення “горілки” вживалося слово *crematum*, що утворене від латинського *cremo* “спалювати”. Правдоподібно, неологізм *crematum* треба кваліфікувати як семантичну кальку з місцевого діалектизму “паленка” – “горілка”.

Питома вага лексичних неологізмів у пам’ятках ХІХ ст. досить висока. Для творення іменників на позначення процесів найчастіше використовується суфікс *-io-*, який приєднується до основи супіна. Пор.: *exactio* – “здирство”. *oblatio* – “пожертвування”, *remonstratio* – “скарга”.

Для утворення назв посад використовується агентивний суфікс *-tor-*. Наприклад: *aquisitor* – “одержувач”, *exactor* – “збирач податків”, *tutor* – “опікун”.

Цей суфікс уживається також для творення назв професій: *braxator* – “пивовар”, *pistor* – “мельник”.

Назви професій утворюються також за допомогою форманта – *arius*: *lignarius* – “торговець лісом” (від *lignum* – “деревина”).

Для позначення “майстер по дереву” використовується слово *lignarius* у поєднанні з угорською лексемою *mester* – “майстер”: *mester lignarius*. За допомогою форманта *-arius* утворено також термін *argentarius* “банкір” (від *argentum* – “срібло”), *asciarius* – “тесляр” (від *ascia* – “тесля”), *ferrarius* – “коваль” (від *ferrum* – “залізо”) та деякі інші іменники з агентивним значенням. Для утворення назв приміщень, використовується суфікс *-ari-*, а також суфікси *-ori-*, *-ur-*. Наприклад: *tabularium* – “архів”, *interrogatorium* – “місце допиту”, *braxatorium* – “пивоварний завод”, *consistorium* – “церковна рада”. Суфікс *-ur-* додається до супінної основи дієслова: *crematura* – “гуральня”, *nunciatura* – “посольство”. Не тільки для утворення іменників зі значенням дії або стану (наприклад, *odium* – “ненависть”, *colloquium* – “розмова”), у пізній латині цей суфікс використовується на позначення іменників із ширшим значенням. Пор.: *terragium* – “земельна ділянка”, *talenium* – “місце збирання податків”, *cenobium* – “монастир”. Теж саме стосується форманта *-ia*. У класичній латині, як відомо, він указував на властивість, а в пізній латині цей суфікс широко використовується для творення іменників із абстрактним, збірним, а часом також із предметним значенням. Напр.: *sacristia* – “ризниця”, *spiritualia* – “духовні справи”, *curatia* – “попівство”, *ligamia* – “двоєженство”.

Таким чином, усе викладене вище підводить нас до наступних **висновків**.

Дослідники духовної культури Закарпатті ХІХ ст. відзначають високий рівень мовної культури й мовної грамотності латиномовних текстів, писаних місцевими авторами тих часів [Кустодієв 1873: 20–21]. Наші спостереження над мовою праць М. Лучкая, зокрема лінгвістичний аналіз його праці “*Historia Carpatho-Ruthenorum*”, дають підстави твердити: рівень володіння латинською мовою, уміння користуватися усіма її засобами вираження у М. Лучкая не був

анітрохи нижчим, ніж у інших авторів Центральної Європи XIX ст. [Гаджега 1928; Ігнат 1971].

### Література

1. Гаджега Ю. Історія Ужгородської богословської семінарії в її головних чертах / Ю. Гаджега. – Ужгород, 1928.
2. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. – Москва, 1976.–207с.
3. Ігнат А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX ст. / А. М. Ігнат. – Ужгород, 1971.
4. Kniezsa I. A magyar helyesírás története / I. Kniezsa. – Budapest, 1953.
5. Кустодієв К. Церковь угорских русских и сербов в их взаимоотношении / К. Кустодієв. – Москва, 1873. – С. 20–21.
6. Лучкай Михайло. Граматика слов'яноруська . Переклад з лат. П. М. Лизанця та Ю. М. Сака / Михайло Лучкай. – Київ, 1989.
7. Лучкай Михайло. Історія карпатських русинів (том III) . Переклад з лат. Ю. М. Сака // Наук. зб. музею української культури у Свиднику / Михайло Лучкай. – 1986. – Т. 14.
8. Лучкай Михайло. Історія карпатських русинів (том IV, 1-а частина). Переклад з лат. М. В. Ороса // Там само / Михайло Лучкай. – 1991. – Т. 17.
9. Лучкай Михайло. Історія карпатських русинів (том IV, 2-а частина) / Переклад з лат. М. В. Ороса // Там само / Михайло Лучкай. – 1992. – Т. 18.
10. Мацинський І. Кінець XVIII – перша половина XIX ст. та життя і діяльність Василя Довговича // Там само / І. Мацинський. – Пряшів, 1982. – Т. 10. – С. 45.

### Summary

In conditions when literary language hadn't been formalized its role was performed by another language instead, as it happened at Zakarpatia in the XVth – first half of XIXth century, and it was “the dead” newlatin. The precious work “Historia Carpato-Ruthenorum” was written in that language by Mykhailo Luchkai. Investigations of linguistic peculiarities of this work are interesting and less investigated.

УДК 811.112.2'367.3

## ДО ПРОБЛЕМИ ВИДІЛЕННЯ ОДНОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

**Бурковська О. Й.**

*Донбаський державний педагогічний університет*

Проблема односкладних речень упродовж довгого часу турбує лінгвістів різних напрямків та викликає багато суперечок щодо їхнього існування взагалі.